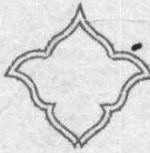

براساس دروس استاد
حاج شیخ محمد حسن وکیل

تحقیق و تألیف:
حجة الاسلام والمسلمین شیخ مهدی صارمی

سرشناسه: صامی، مهدی، ۱۳۶۹-

عنوان و نام پدیدآور: درسنامه علم لغت بر اساس دروس استاد حاج شیخ محمدحسن وکیلی / تحقیق و تألیف مهدی صامی. مشخصات نشر: مشهد: موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، ۱۳۹۹. مشخصات ظاهری: ۴۴۰ ص. شابک: ۷-۸۸۷۷۳۸-۶۰۰-۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی: فیپا. یادداشت: کتاب حاضر بر اساس دروس تدریس شده استاد حاج شیخ محمدحسن وکیلی می باشد. موضوع: قرآن -- مسائل لغوی. موضوع: Qur'an -- Language, Style. موضوع: قرآن -- واژه نامه ها. موضوع: Qur'an -- Dictionaries. موضوع: قرآن -- واژه شناسی. موضوع: Lexicology* -- Qur'an. موضوع: زبان عربی -- تاریخ. موضوع: Arabic language -- History. موضوع: حدیث -- مباحث لغوی. موضوع: Language, Style -- Hadith. شناسه افزوده: وکیلی، محمدحسن، ۱۳۵۹ - شناسه افزوده: موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام

رده بندی کنگره: ۲/۸۲۸۲

رده بندی دیویی: ۳۹۷/۱۵۳

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۷۴۸۳۸

درس نامه علم لغت

بر اساس دروس استاد حاج شیخ محمد حسن وکیلی

تحقیق و تألیف: شیخ مهدی صامی

طراحی گرافیک: حامد امامی / خوشنویسی جلد: روح الله الفضلی

چاپ اول: بهار ۱۳۹۹ / شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۷-۸۸۷۷۳۸-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۶۰،۰۰۰ تومان

نشانی: مشهد مقدس، چهارراه زرتینه، خیابان شهید کاشانی، ۲۵،

موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام.

سایت: mhva.ir و towhid.org

نشانی در شبکه های اجتماعی: @ostadvakili

شماره تلفن: ۰۹۱۵۵۶۷۲۸۴۵

تأهیت

بخش ول: بحث مقدماتی ۲۵

• درس اول ۲۷

۱. زبان قرآن و حدیث ۲۷

۱،۱- افق زبان قرآن و حدیث ۲۷

۱،۱،۱- لایه اول، عربی ۲۸

۱،۱،۲- لایه دوم، رایج بودن ۳۱

۱،۱،۳- لایه سوم، رسمی یا متعارف بودن ۳۴

۱،۱،۴- لایه چهارم، تبیین محور بودن ۳۵

• درس دوم ۳۷

۱،۲- موانع فهم زبان قرآن و حدیث ۳۷

۱،۲،۱- پیچیدگی زبان عربی ۳۷

۱،۲،۲- تطور زبان ۳۹

۱،۲،۳- اختلاف زبانی قبائل ۴۰

۲. جایگاه شناسی علم لغت ۴۱

۲،۱- موضوع علم لغت ۴۲

۲،۲- غرض علم لغت ۴۲

۲،۳- تعریف علم متن اللغة ۴۴

• بخش دوم: تاریخچه لغت عرب ۴۵

• درس سوم ۴۷

۳. تاریخچه تکون زبان عربی ۴۷

۳،۱- مقدمه ۴۷

۳،۲- زبان اولین انسان‌ها ۴۸

۳،۳- زبان پس طوفان بزرگ ۵۱

۳،۴- زبان اعراب پیشین ۵۳

• درس چهارم ۵۵

۳،۱- اعراب بایده ۵۵

۳،۲- اعراب عاریه ۵۶

۳،۱- اعراب مستعربه ۵۷

۳،۵- زبان عبری ۵۷

۳،۶- شکل‌گیری زبان عرب فصیح ۵۹

خلاصه ۶۱

۳،۷- اسباب دیگر توسعه زبان ۶۲

۳،۸- توقیفی یا اصطلاحی بودن زبان عربی ۶۲

۳،۸،۱- ثمره عملی ۶۴

• درس پنجم ۶۵

۴. قبائل عرب ۶۵

• درس ششم ۷۱

۴،۱- قبائل غیر فصیح ۷۱

۴،۱،۱- دسته اول ۷۱

۴،۱،۲- دسته دوم ۷۶

۴،۲- قبائل فصیح ۷۷

• درس هفتم ۸۳

۵. تفاوت لهجه‌ها در قبائل فصیح عرب ۸۳

۵،۱- اختلافات مربوط به ماده ۸۳

۸۳ بخش اول - ۵,۱,۱
۸۶ بخش دوم - ۵,۱,۲
۹۳ درس هشتم
۹۳ ۵,۲ - اختلافات مربوط به هئیت افرادی
۹۳ ۵,۲,۱ - قیاسی
۹۵ ۵,۲,۲ - سماعی
۹۸ ۵,۳ - اختلافات مربوط به هیئت ترکیبی
۱۰۰ ۵,۴ - استعمالات خاص
۱۰۱ درس نهم
۱۰۱ ۶ - تاریخچه و اختصار
۱۰۲ ۶,۱ - طبقات شعراء
۱۰۲ ۶,۱,۱ - طبقه اول شعرای جاهلی
۱۰۵ ۶,۱,۲ - طبقه دوم شعرای مخضرم
۱۰۷ ۶,۱,۳ - طبقه سوم شعرای اسلامی
۱۰۸ ۶,۱,۴ - طبقه چهارم: رباعی
۱۱۰ ۶,۲ - مذاهب ادبی

بخش سوم: کتب لغت ۱۱۳

۱۱۵ درس دهم
۱۱۶ ۷ - موازین عام ارزش گذاری کتب لغت
۱۱۶ ۷,۱ - موازین مربوط به مؤلف
۱۱۷ ۷,۱,۱ - حیات مؤلف
۱۱۸ ۷,۱,۲ - توانایی علمی مؤلف
۱۱۸ ۷,۱,۳ - مبانی فکری عقیدتی مؤلف
۱۱۹ ۷,۲ - موازین مربوط به کتاب
۱۱۹ ۷,۲,۱ - اول، پشتوانه کتاب
۱۲۲ ۷,۲,۲ - دوم، دامنه کتاب

- درس یازدهم ۱۲۵
- ۱۲۷ ۷، ۲، ۳ - سوم، کیفیت
- ۱۲۹ ۷، ۲، ۴ - چهارم، ارائه
- درس دوازدهم ۱۳۳
- ۱۳۳ ۸، بررسی تفصیلی معاجم لغت
- ۱۳۳ ۸، ۱ - العین
- ۱۳۵ ۸، ۱، ۱ - حیات مؤلف
- ۱۳۶ ۸، ۱، ۲ - توانایی علمی
- ۱۳۷ ۸، ۱، ۳ - مبانی فکری عقیدتی
- ۱۳۸ ۸، ۱، ۴ - پشتوانه کتاب
- ۱۴۲ ۸، ۱، ۱ - دامنه کتاب
- ۱۴۳ ۸، ۱، ۶ - کیفیت کار
- درس سیزدهم ۱۴۵
- ۱۴۵ ۸، ۱، ۷ - نظم داخلی
- ۱۴۵ ۸، ۱، ۸ - ساختار کتاب
- درس چهاردهم ۱۵۳
- ۱۵۳ ۸، ۲ - الجیم
- ۱۵۴ ۸، ۲، ۱ - حیات مؤلف
- ۱۵۵ ۸، ۲، ۲ - توانایی علمی
- ۱۵۶ ۸، ۲، ۳ - مبانی فکری عقیدتی
- ۱۵۷ ۸، ۲، ۴ - پشتوانه
- ۱۵۷ ۸، ۲، ۵ - دامنه
- ۱۵۸ ۸، ۲، ۶ - کیفیت کتاب
- ۱۵۸ ۸، ۲، ۷ - نظم داخلی
- ۱۵۹ ۸، ۲، ۸ - ساختار کتاب
- ۱۵۹ ۸، ۲، ۹ - تطبیق عملی
- درس پانزدهم ۱۶۱
- ۱۶۱ ۸، ۳ - الغریب المصنّف

۱۶۱.....	۸,۳,۱- حیات مؤلف
۱۶۲.....	۸,۳,۲- توانایی علمی
۱۶۳.....	۸,۳,۳- مبانی فکری عقیدتی
۱۶۴.....	۸,۳,۴- پشتوانه کتاب
۱۶۴.....	۸,۳,۵- دامنه کتاب
۱۶۵.....	۸,۳,۶- کیفیت کار
۱۶۶.....	۸,۳,۷- نظم داخلی
۱۶۶.....	۸,۳,۸- ساختار کتاب
۱۶۹.....	• درس شانزدهم
۱۶۹.....	۸,۴- بسم الله
۱۷۰.....	۸,۴,۱- حیات مؤلف
۱۷۱.....	۸,۴,۲- توانایی علمی
۱۷۱.....	۸,۴,۳- مبانی فکری عقیدتی
۱۷۲.....	۸,۴,۴- پشتوانه کتاب
۱۷۳.....	۸,۴,۵- دامنه کتاب
۱۷۴.....	۸,۴,۶- کیفیت کار
۱۷۴.....	۸,۴,۷- نظم داخلی
۱۷۶.....	۸,۴,۸- ساختار کتاب
۱۸۱.....	• درس هفدهم
۱۸۱.....	۸,۵- مقایسه اللغة
۱۸۱.....	۸,۵,۱- حیات مؤلف
۱۸۲.....	۸,۵,۲- توانایی علمی
۱۸۲.....	۸,۵,۳- مبانی فکری عقیدتی
۱۸۳.....	۸,۵,۴- پشتوانه کتاب
۱۹۰.....	۸,۵,۵- دامنه کتاب
۱۹۲.....	۸,۵,۶- کیفیت کار
۱۹۳.....	۸,۵,۷- نظم داخلی
۱۹۴.....	۸,۵,۸- ساختار کتاب

مقدمه

قال مولانا الشاذلي رحمته الله: «تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي كَلَّمَ بِهِ خَلْقَهُ»؛
 زبان عربی افاضگیر است؛ زیرا سخن خداست که به آن با آفریدگان خود سخن
 می‌گوید.

مسلمانان مهم‌ترین منبع تسلط بر معارف دین قرآن کریم و روایات اهل
 بیت علیهم‌السلام است که ارتباط بر آن - از طریق تسلط بر زبان عربی ممکن نیست.
 تسلط بر زبان عربی مرهون تسلط بر دانش‌های صرف و نحو و بلاغت و لغت
 است. در حوزه‌های علمیه برنامه‌های مدواری برای تحصیل صرف و نحو و
 بلاغت وجود دارد که البته روزه به روزه در حین ضعف شدن است ولی برنامه
 منظمی برای دانش لغت در دسترس نیست.

در گذشته طلاب با مطالعه کتب شروح و حواشی عربی بر کتب لغات آیات
 قرآن و شواهد شعری نسبتاً از کار مستقل بر لغت مستغنی می‌شدند و تلاشی
 بیش از این را ضروری نمی‌دانستند.

اما امروزه کار اجتهادی در حوزه علمیه نیازی جدی به کار جداگانه در باب
 لغت دارند؛ زیرا:

۱. سطح دروس ادبیات پائین آمده و دیگر از آن شواهد شعری و شروح و حواشی خبری نیست.

۲. معاجم لغوی گوناگونی منتشر شده که سابقاً در دسترس نبوده است و انتشار این معاجم راهی وسیع را برای کشف ظرائف و دقائق لغت عرب بر ما گشوده است و البته استفاده از این منابع لغوی نیز بدون تخصص ممکن نیست.

۳. بحث‌های زبان شناسی جدیدی در دانش اصول فقه و دیگر دانش‌های زبانی طرح شده که همگی در کشف معانی لغات می‌تواند اثرگذار باشد.

از ایرادها و اموری که بدون تلاش فنی در علم لغت است فراغ و وسع در فهم کتاب و سنت حاصل می‌شود و ضروری است هر طلبه فاضل، مدتی را صرف دانش لغت و سپس صرف کار با کتب لغت نماید تا به توان اجتهاد در علم لغت دست یابد.

کتاب حاضر با دربرگرفتن نکاتی که رسمند از تاریخ زبان عرب، اصول کشف موضوع له لغات، اصطلاحات لغویان و روش کار با هریک از معاجم لغوی معروف به خوبی می‌تواند جای خالی را در این عرصه پر نماید.

آشنائی حقیر با این مباحث محصول سفارش‌های مکرر مرحوم حضرت علامه طهرانی رحمته الله علیه به اجتهاد در ادبیات به شکل عام و تسویبی طلاب به کار در لغت بود که سبب شد چند صد ساعتی از سال‌های اول تحصیل را در لابلائی کتب لغت به گشت و گذار بپردازم.

کار حقیر چون بدون استاد و راهنما انجام شد دشوار و کم‌بازده بود و بعداً متوجه شدم که با آموزش نکاتی کلیدی می‌توان این مسیر را کوتاه‌تر کرد، تا اینکه توفیق یافتم حدود ده سال پیش یک دور اصول کلی اجتهاد در علم لغت را در مدرسه علمیه نورالرضا علیه السلام برای عده‌ای از طلاب معزز درس بگویم و برخی

از بحث‌های اساسی تردد روضع و استعمال را هم در دروس خارج اصول بیان نمایم. آن مباحث پایه اصلی کتاب حاضر شد که سرور معظم حجة الاسلام و المسلمین شیخ مهدی صارمی زید عژه زحمت کشیده آن را تدوین نمودند و مباحث و تحقیقات ارزنده‌ای نیز خصوصاً در بحث‌های تاریخی به آن افزودند و آن را به صورت درسمه‌ای درآوردند که با راحتی می‌توان با استفاده از آن در زمانی کوتاه بخشی از مسیر طولانی علم لغت را طی نمود. خداوند ان شاء الله بر توفیقشان بیافزاید.

به نظر می‌رسد آگاهی از محتوای این کتاب برای همه طلاب فاضلی که قصد دارند برآیند به فهم اجتهادی کتاب و سنت پردازند ضروری است و سی‌چهل ساعتی که کاربری این کتاب وقت می‌گیرد بیش از سیصد چهارصد ساعت در آینده علمی از انسان مهجرب رشد می‌شود و البته پس از آموختن این دروس کار با کتب لغت و به فعلیت رساندن این مهارت حتماً باید ادامه یابد. ان شاء الله این خدمت در راستای فهم بهتر و بیشتر کتاب و سنت مقبول درگاه حضرت احدیت و پیامبر اکرم و اهل بیت علیهم‌السلام قرار گیرد.

شیخ محمد حسن ویلی

رمضان المبارک ۱۴۴۱